

Individet slipper fri: selvhjelp, selvmord og depresjon i det senmoderne Kina

Simen Andersen Øyen

Senter for vitenskapsteori, Universitetet i Bergen

Ole Jacob Madsen

Senter for vitenskapsteori, Universitetet i Bergen

I denne artikkelen presenterer vi subjektiverings- og individualiseringsprosesser i Kina de siste 30 årene og drøfter fremveksten av psykologi på bakgrunn av disse skiftene. Parallelt med Kinas særegne utvikling fra en planstyrt til en senkapitalistisk økonomi finner vi tegn på dype strukturelle endringer i idealene for enkeltmennesket som minner om individualiseringsprosesser vi har sett i vestlige land. Ved å ta for oss depresjon, selvmord og selvhjelp i Kina finner vi at den unge middelklassen på mange måter gjennomlever en ”ny kulturrevolusjon” der de må innrette sine liv både etter omgivelsene og tradisjonens forventninger og indre krav til autentisitet og selvrealisering. Behovet for psykologisk ekspertise er derfor økende selv om den herskende diskursen rundt psykiske lidelser og plager fortsatt synes vel så moralistisk som terapeutisk.

Nøkkelord: Kina, individualisering, terapeutiske kulturer, individ og samfunn, depresjon, selvmord, selvhjelp

Individualisering på kinesisk vis

Kina er gjenstand for militær, politisk og økonomisk interesse all den tid landet er blitt utpekt som verdens nye geopolitiske maktsenter. Denne økte interessen medfører at forskning rettet mot Kina blir alt mer etterspurt. Flere vestlige forskere

opplever imidlertid at deres forståelseskategorier anvendt på Kina blir utfordret og tøyet. Eksempelvis har den kinesiske stats kombinasjon av et autoritært kommunistpartistyre med en markedsøkonomisk liberalisering medført at man må snakke om en egen særegen kinesisk kapitalisme (Dirlik 1997; Fligstein og Zhang, 2011). Mye tyder på at dette også gjelder endringene i det sivile samfunn. De tyske sosiologene Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim (2010) fremholder at markedsreformene som har skapt et samfunn i Kina der individet er blitt en grunnleggende sosial enhet, på ingen måte svarer til det europeiske bildet av ”det nye Kina”, men må betraktes som en spesifikk kinesisk modernitet. Likevel fremhever sinologen Bjørn Alpermann (2011) nettopp Becks individualiserings-teori som bedre egnet til å forstå viktige aspekter ved Kinas utvikling enn moderniseringsteoriene som fortsatt dominerer Kinastudier.

Vi vil i denne artikkelen undersøke endringsprosessene i ”den kinesiske subjektiviteten” og ved å anvende eksisterende sosiologisk teori på ny empiri bidra til teoriutvikling. Vi gjør dette ved å utforske enkelte aspekter ved psykologiens fremvekst i det moderne Kina. Den britiske sosiologen Nikolas Rose (2011) hevder at Kina gjennomgår en fundamental forandring av subjektiviteten og autoriteten som en konsekvens av den senere tids samfunnsendringer. Subjektivitet og autoritet er gjennomstuderte fenomener i en vestlig kontekst. Vi fremsetter her en hypotese om at psykologiseringen av subjektiviteten i Kina også er bundet til nye krav som er særegne for den kinesiske senmoderniteten, og med det spør vi om det eksisterende teoretiske apparatet er tilstrekkelig for å forstå individualisering på kinesisk vis.

Hovedproblemstillingen vår er: Har den sosioøkonomiske utviklingen i Kina de tre siste tiårene med en fremtredende individualisering endret mottageligheten for psykologi og skapt grobunn for fremveksten av en terapeutisk etos? Dette reiser spørsmål om en mulig økning i psykiske lidelser er en konsekvens av individualisering og hvordan dette kommer til uttrykk i sammenheng mellom selvmord og depresjon, og i spenningen mellom ytre krav fra omgivelsene og indre krav til autentisitet og selvrealisering. I det følgende skal vi undersøke disse spørsmålene gjennom å analysere den kinesiske psykologiens historie, depresjon, selvmord og selvhjelpskultur. Begrunnelsen for disse valgene er at flere samfunnsforskere har trukket frem økt depresjon som den psykiske følgen av økt individualisering (jf. Ehrenberg 2010), med suicid som det potensielt mest alvorlige utfallet. Selvhjelps-litteratur er på den annen side rettet inn mot de antatt positive mulighetene som økt individualisering åpner opp for. Dermed innbefatter vår aktuelle ana-

lyse en utforskning av individualiseringens mange konsekvenser både knyttet til psykens fallgruver og nye horisonter.

Teoretisk rammeverk

Beck og Beck-Gernsheim (2002) beskriver individualisering som en historisk og strukturell prosess der enkeltmennesket i tiltagende grad får en økt samfunnsmessig betydning. Selv om individualiseringsprosesser i samfunnet må sees i sammenheng med store strukturelle endringer i overgangen til moderniteten som den industrielle revolusjon, urbanisering, sosial mobilitet, storfamiliens oppløsning og kvinners rettigheter, understreker Beck og Beck-Gernsheim (2002) at vestlige samfunn i senmoderniteten også reproducerer en risiko da den individualiserte samfunnsmodell anmoder oss om å finne biografiske og psykologiske løsninger på systemiske problem.

Den empiriske holdbarheten i Beck og Beck-Gernsheim sin sveipende samtididiagnose over Vesten er blitt kritisk diskutert i sosiologien de siste årene (se f.eks. Brannen og Nilsen, 2005). Mindre påaktet er at Beck og Beck-Gernsheim (2002: 1) trekker frem utviklingen i Kina som en aktuell demonstrasjon av individualisering i opptakt. De beskriver en pågående avvikling av tradisjonelle sikkerhetsnett i Kina som statssubsidiert botilbud, utdanning og helsetjenester henimot en ny hverdag der individet forventes å ta kontroll over livene sine selv. Kina kan således være en aktuell prøvestein for individualiseringens generaliserbarhet utenfor dens opphavlige geografiske og historiske kontekst.

En viktig side ved individualiseringsprosesser oppstår idet identitet endrer seg fra å være noe gitt i føydale samfunnsformer til å bli en obligatorisk mest-ringsoppgave (Bauman 2001). Det er ikke uvanlig å snakke om en vending i en rekke vestlige land mot "en terapeutisk etos" som kjennetegnes av et skifte i autoritetsforholdet mellom individ og samfunn der selvet får forrang fremfor eksterne lover og regler (Lears 1983), og en merkbar utbredelse av frigjørings-mentaliteter og -terapier der samfunnet ikke lenger er noe man tilpasses, men noe selvet ideelt sett skal befris fra (Nolan 1998).¹ Dette selvforholdet gjen-speiles for øyeblikket i selvstyringsmentaliteten i vestlige land som USA, Storbritannia og Norge i populære mentale opprustningsbegrep som økt selvfølelse og bedre selvkontroll (Hewitt 1998; Madsen 2010).

I sosiologien finnes en egen underdisiplin viet det bredere kulturelle og sosiopolitiske gjennomslaget til psykologi og psykoterapi som mange vil si fikk

sin begynnelse med den amerikanske religionssosiologien Philip Rieffs klassiske verk *The Triumph of the Therapeutic: Uses of Faith after Freud*. Det er viktig å merke seg at siden Rieffs (1987 [1966]) kulturpessimistiske analyse av ”terapiens triumf” fremsatt under motkulturene og selv psykologiens storhetstid på 60-tallet er analysene av den terapeutiske kulturen blitt mer nyanserte, og behovet for å kartlegge terapeutiske kulturer i ulike geografiske regioner er blitt et viktig anliggende. Psykologiens bredere sosiopolitiske gjennomslag er blitt dominert av en forforståelse fundert på europeiske og amerikanske samfunnsforhold. Kina er her et interessant tilfang som kasus gitt landets intense modernisering de siste 30 årene, samt landets tidligere politisk motiverte motstand mot psykologi og psykiatri.

De ovenstående kulturelle skiftene knyttet til individualisering som urbanisering, sosial mobilitet, storfamiliens oppløsning og psykologiens og psykoterapiens gjennomslag har avstedkommet en rekke teorier om endringer i individets selvforhold (Miller 1993), og en av de mest brukte betegnelser på subjektet er ”foretaksselvet” (”the Enterprise Self”) slik innflytelsesrike samfunnsforskere som Paul Heelas (1991) og Nikolas Rose (1992) har omtalt normen for den autonome, nyliberale idealborgeren i Storbritannia. I Skandinavia er det plausibelt å forstå forestillingen om ”det kompetente barnet” i barneoppdragelseslitteraturen (Juul 1996) og herskende holdninger i skoleverk om ”ansvar for egen læring” (se f.eks. Bjørgen 2008) som pedagogiske ideal inspirert av denne selvstyringsstankegangen. Sending og Neumann (2003) vektlegger hvordan nyliberalismens innflytelse i Norge kan knyttes til slike selvstyringspåbud som hviler over borgeren fra vugge til grav. Gitt at Kina har gjennomgått en avvikling av tradisjonelle statlige autoritetsforhold de siste tiårene kan vi dermed forvente å finne beslektede endringer i borgeridealet også her?

Metodiske begrensninger

I denne artikkelen har vi valgt å trekke veksler på et bredt utvalg kilder fra annen tilgjengelig forskning, samtaler med kinesiske informanter, offisielle kinesiske nettsider, mediereportasjer (engelskspråklige aviser) og populære selvhjelpsbøker. Informantene er en del av referansegruppen i Øyens doktorgradsarbeid gjennomført i perioden 2009 til 2012 i Shanghai. Grunnen til denne eklektiske metoden er artikkelens brede tilnærming til Kina, eller snarere dis-

kursen om ”Kina”, som gjør det nødvendig å se både til eksisterende forskning og dagsaktuelle kilder som kan gi oss innsikt i den pågående tidsånden i Kina. Vi ønsker først og fremst å si noe om endringer i diskursen og praksisen rundt psykologi og fremveksten av en terapeutisk etos i overgangen i det som er blitt kjent som reform- og åpningspolitikken siden faktiske endringer og årsaks-sammenhenger er vanskelig å måle. Fremhevingen av individualisering og den terapeutiske kultur er kun to av mange innfallsvinkler til å forstå Kina i dag. Kildene vi har valgt som grunnlag for denne analysen, gir oss ingenierte et komplett bilde av dagens Kina, men illustrerer og antyder overordnede kulturelle utviklingstrekk. ”Kina” er ingen enhetlig størrelse og spesielt klasse, kjønns- og generasjonsrelaterte variasjoner og forskjeller mellom urbane og rurale områder lar seg ikke nyansere noe videre i en slik overgripende sivilisatorisk analyse som denne artikkelen representerer. Beskrivelsene som fremkommer i denne artikkelen må derfor generaliseres med varsomhet. Det er en urealistisk stor oppgave å endelig fastslå nivået av individualisering i Kina, verdens mest folkerike land med over 1,3 milliarder innbyggere. I dette landet finnes miljøer og kulturer som tilsvarer alt fra førmoderne rurale samfunn på den kinesiske landsbygda til hypermoderne og kapitalistiske enklaver i megabyer som Shanghai og Shenzhen. Den foreliggende analysen er ingen hypotetisk-deduktiv undersøkelse, men snarere et forsøk på å forstå endringer i sivilsamfunnet i dagens Kina induktivt ut fra etablerte forståelseskategorier. Vel vitende om faren for å bli eurosentrisk eller orientalistisk, mener vi likevel at forhold som selvmord, depresjon, selvhjelps litteratur og psykologiens historie som vi her retter oppmerksomheten mot, er meningsfullt å forstå ut fra lignende utviklingstrekk i europeiske og nordamerikanske land.

Nyere historiske skiftninger mellom individ og stat i Kina

Revolusjonen i Kina i 1949 frisatte enkeltmennesket fra familien, slektskapet og det tradisjonelle sosiale hierarkiets begrensninger (Kleinman, Yan, Jing m.fl. 2011). Til gjengjeld ble individet plassert i et altomfattende og gjennomgripende sosialistisk system av redistribusjon og politisk kontroll. Som et resultat ble den individuelle identiteten ikke bare formet gjennom familie og slektskapsgrupper, men også definert av det kollektive enten som medlem av de rurale kommunene eller av de urbane arbeidsenhetene. Etter at Deng Xiaoping igangsatte det som ble betegnet som ”Åpning og reform” i 1978 er folkekommunene og arbeids-

enhetene blitt avviklet, og kinesiske borgere er gradvis blitt fristilt fra kollektive og tradisjonelle strukturer (Saich 2004). Stadig flere kineseres liv preges i dag av "fluid labor market, flexible employment, increasing personal risks, a culture of intimacy and self-expression, and a greater emphasis on individuality and self-reliance" (Yan 2009: 290). Her er det variasjoner knyttet til klasse og geografisk tilhørighet. Det er i dag store forskjeller mellom de mange små kjernefamiliene blant middelklassen i storbyene, og de større familiene og mer tradisjonelle familiemønstrene vi finner i landsbyene rundt om i landet. Forenklet kan man si at middelklassen knyttet til de rike østlige regionene er de som i størst grad merker denne utviklingen og der individuelle psykologiske faktorer får stadig større forklaringskraft. Forskjellene er ikke bare mellom bøndene og den fremvoksende middelklassen, men også mellom arbeiderklassen som i dag i stor grad utgjøres av en flytende og utskiftelig masse av migrantarbeidere, og de som har bostedstillatelse (hukou) i de store byene.

Som i mange vestlige regioner har den fremvoksende forbruksøkonomien vært en sentral drivkraft bak kinesiske individualiseringsprosesser. Det er en nær forbindelse mellom markedet og det sivile samfunnets utvikling (Rofel 2007; Yan 2010). Urbaniseringen som har vært definerende for individualisering i vestlige land, har i Kina foregått gjennom den store bevegelsen av migrantarbeidere. Dette har gitt grunnlag for en sosial mobilitet som var helt utenkelig for 30 år siden, både fordi individet hadde lite bevegelsesrom, men særlig fordi det har vokst frem nye sosiale grupper i Kina som en urban middelklasse. Samlet sett har disse utviklingstrekkene gitt opphav til fremveksten av et nytt kinesisk borgerideal i sterk kontrast til "Formann Maos gode sosialistiske soldat" som først og fremst var lojal mot partistaten og satte de store revolusjonære idealene foran individuelle interesser (Kleinman m.fl. 2011). En indikator på den intensiverte sosiale mobiliteten og individualiseringen er den økende kinesiske middelklassen, en samfunnsklasse som ikke eksisterte under Mao. Disse tendensene er også generelt mer gjennomgående for det kinesiske samfunnet. For eksempel viser studier av migrantarbeidere, spesielt de unge som kommer fra rurale strøk som jobber i de store byene på østkysten som Shanghai, Shenzhen, Xiamen, at de ikke lenger forlater landsbygden utelukkende på grunn av økonomiske vanskeligheter eller for å støtte familien økonomisk, men også for å realisere seg selv, se verden og benytte seg av tidsmessige valgmuligheter (Hansen og Thøgersen 2008).

Markedet har fungert som en sluse for individualiseringen av den kinesiske borgeren etter at Deng Xiaoping overtok makten etter Maos død i 1976, riktig

nok i regi av partistaten som har lyktes med å gjennomføre en rekke institusjonelle forandringer som tilrettingen av mobilitet på arbeidsmarkedet (Yan 2009). Partistaten har bidratt til disse forandringene ved å implementere direktiver og institusjonelle forandringer som å deregulere husholdningsregisteret og avsette arbeidere fra de statseide bedriftene. Staten forsterket også individualiseringsprosessene gjennom disiplinære styringsstrategier. Den meste sentrale strategien her var hvordan partistaten har brukt attraktive økonomiske eller politiske intensiver og derigjennom appellert til selvkontroll i stedet for autoritær styring og overvåkning (Yan 2009, 2010). Dette har foregått ved at partistaten promoterer individuelt handlingsrom i det økonomiske livet, i det private livet og i noen utvalgte områder av det offentlige. Markedskonkurransen og den sosiale mobiliteten oppfordrer individet til å være mer beregnende med hensyn til egne interesser. På slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet veiledet f.eks. partistaten uteksaminerte studenter ved universitetene gjennom undervisningsprogram og nye lovreguleringer til å søke jobb på et arbeidsmarked i stedet for å få tildelt jobb fra staten (Kleinman m.fl. 2011). Tilsvarende er de tre viktigste reformprosjektene på slutten av 1990-tallet, privatiseringen av eiendom, markedsgjøringen av undervisning og markedsgjøringen av medisinsk behandling, institusjonelle forandringer som er lansert av staten for å tvinge individet til å ta mer ansvar og for mer aktivt å engasjere seg i markedsbasert konkurranse (Kleinman m.fl. 2011).

Disse reformene kan også sees som en styringsstrategi fordi ekspansjonen av kommersialiserte sosiale rom og forbrukerstyrt individuell autonomi vender folks oppmerksomhet bort fra politisk sensitive spørsmål i retning spørsmål om materiell velstand, noe som i stor grad har hjulpet det kinesiske kommunistpartiet (KKP) til å beholde politisk legitimitet etter 1989. Den generelle tendensen i Kina kan derfor antyde et skifte fra repressiv maktutøvelse til disiplinierende maktutøvelse, fra hard kontroll til myk kontroll. Spesielt fra 2004 frem til i dag har den dominerende formen for maktutøvelse vært disiplinering. Sentralt i dette nye maktregimet er skifte til mykere former for kontroll som vektlegger selvdisiplin, indirekte ledelse, effektiv styring og utviklingen av en rettsstat. De nye prinsippene for en slik styring ble lagt frem på den 16. kongressen til KKP i september 2004 og omfavner denne myke modellen for styring (Sæther 2006). Det er likevel ikke bare de frie markedskreftene som har forårsaket denne utviklingen. Paradoksalt nok har statens inngrep i familielivet under kollektiviseringsperioden fremskyndet in-

dividualiseringsprosesser i Kina. Kommunistpartiets forsøk på å styre individets lojalitet bort fra familien og over mot det lokale kollektivet og i siste instans staten resulterte i en styrking av individualismen. Gjennom forsøket på å gi kollektive strukturer økt betydning på bekostning av familien skapte KKP i virkeligheten nye muligheter for individet – og spesielt for den urbane middelklassen – fordi lojaliteten til familien delvis ble brutt ned (Yan 2009, 2011). Disse to parallelle prosessene – statens reformer og markedskreftene – har samvirket til etableringen av en utpreget konsumorientert og nyttebasert individualisme. Det må imidlertid understrekes at under markedsreformene har familien i økende grad fått ansvar for å gi sosial sikkerhet i Kina. Dens status som den grunnleggende organisasjonsenheten er derfor neppe truet.

På siste del av 2000-tallet er det mulig å spore enkelte tegn til endringer i nedfellelsen av autoritet som blir mer tilpasset den enkeltes behov for utfoldelse. Et eksempel er observasjonene sosialantropologen Yan Yunxiang (2011) gjorde i forbindelse med et feltarbeid sommeren 2008, hvor han deltok i en studiesirkel i Beijing. I et nabolag samlet 10 til 15 personer seg en gang i uken og studerte etikk- og kutymebøker som ble brukt i barnehager og barneskoler i USA. De leste tekstene høyt for hverandre, diskuterte og løste øvingsoppgavene som var knyttet til temaene disse etikkbøkene tok opp. Ifølge Yan hadde gruppen en utpreget terapeutisk funksjon ved å hjelpe deltakerne til å veilede hverandre til en moralsk livsførsel i et stadig mer individualisert og sosialt fragmentert Kina. I spenningen og overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi følte disse borgerne tilsynelatende behov for moralsk veiledning som illustrerer: ”a shift away from an authoritarian, collective ethics of responsibilities and self-sacrifice toward a new, optional, and individualistic ethics of rights and self-development” (Yan 2011: 40). Slike tegn på moralske endringer vitner om nye behov og økt pågang etter psykologi og terapeutiske løsninger i et land hvor psykologi bare for noen år siden ble sett på som en direkte forlengelse av vestlig imperialisme.

Psykologiens nyere historie i Kina

Sett fra et vestlig ståsted er det ikke overraskende om det dukker opp en ny profesjonalisert ekspertise av psykologer og psykiatere som er kapable til å rettlede selvet i den nye økonomiske og kulturelle situasjonen spesielt den urbane middelklassen nå befinner seg i. I Kina har imidlertid psykologi og psykoterapi

som vi skal se, frem til nå hatt lav status. Med de radikale kulturelle og sosio-økonomiske endringene Kina har opplevd de siste 30 årene virker det som landet gjennomgår samfunnsendringer som gir psykologi historisk unike eksistensbetingelser. Psykologi i Kina som en selvstendig vitenskapelig disiplin, har eksistert i snart 100 år siden det første psykologiske laboratoriet formelt ble opprettet ved Universitetet i Beijing i 1917 (Lawson, Graham og Baker 2007). Etter revolusjonen i 1949 ble imidlertid psykologi underordnet filosofi som disiplin, og psykologisk forskning ble styrt i retning av eksperimentelle studier med vekt på persepsjons- og utviklingspsykologi, bl.a. basert på Pavlovs betingingsstudier. Samtidig ble ulike symptomer på mentale og emosjonelle problemer under Mao alle klassifisert under termen ”nervesvekkelse” (Lee 2011). Psykiatriske lidelser ble behandlet som borgerlige etterlevninger fra det kapitalistiske samfunnet og kunne følgelig bli kurert gjennom politisk oppbyggelig utdanning (Yan 2010). Psykiske lidelser ble sett på som noe som tilhørte det gamle samfunnet sammen med narkotikamisbruk og prostitusjon. Alle disse sosiale patologiene var symptomer på føydalisme og kapitalisme. Målsettingen var at det nye samfunnet som kommunistpartiet etablerte, ville utradere all psykiske sykdom samtidig som de som allerede var mentalt syke, skulle bli friske i overgangen til et sosialistisk samfunn. Resultatet var at mange hadde denne ene psykiatriske lidelsen, ”nervesvekkelse”. Som vi skal se så ble ikke selvmord definert og knyttet til psyken og psykopatologi, men sett i lys av spørsmål som ære og tap av ansikt.² Den vestlige psykologi ble hovedsakelig avvist på grunn av dens kapitalistiske natur og sett på som et verktøy for borgerlig kultur (Kleinman m.fl. 2011). Kinesiske psykologer ble isteden veiledet gjennom slagordet ”lær fra Sovjetisk psykologi”, og tilrådde navn var her blant andre Lev Vygotsky, Alexander Luria og Alexej Leontjev. Ledende psykologer og akademikere ble betegnet som reaksjonære, og i enkelte tilfeller sendt til mer eller mindre frivillig selvproletarisering på den kinesiske landsbygden blant annet gjennom den myndighetsinitierte kampanjen ”ut på landet-bevegelsen” (Saich 2004). Dette synet på psykologi kulminerte under kulturrevolusjonen (1966–1976) da all undervisning og forskning i psykologi ble stanset og hvor det politiserte synet på mentale lidelser kulminerte: ”During the Cultural Revolution, mental illness was connected with wrong political thinking; the label of mental illnesses was used as a weapon to delegitimize and attack political dissidents” (Jinhua og Kleinman 2011: 239). Dette politiserte synet på psykiske lidelser ledet lenge til benektelsen av disse sykdommenes eksistens og dermed til ekskluderingen av lidende fra samfunnslivet. Psykisk syke ble regnet

som ikke-personer. En eldre kvinne plaget av nervøse sammenbrudd forteller for eksempel hvordan hun nærmest ble brukt som underholdning i landsbyen:

[The villagers] would stop and stare at me, saying that someone in my family is in trouble. They know I am likely to go crazy if I hear such bad news concerning my family. They just like to watch how scared I become and then start laughing at me [...] A person with mental illness like me simply loses social face. You are no longer a normal person; nobody cares how you feel (Jinhua og Kleinman 2011: 244).

Psykologi ble gjeninnsatt som fag ved de kinesiske universitetene i forbindelse med åpnings- og reformpolitikken i 1978 og den påfølgende liberaliseringen av økonomien. En informant, en professor i filosofi i tidlig 40-årene, beskriver hvordan psykologi som akademisk disiplin, i dag vinner stadig nytt terreng. Dette mener han gjelder også mer generelt, og han beskriver psykologiens utbredelse og popularitet i Kina de siste 5–10 årene som en voldsom ”boom”. En ung kvinnelig informant som jobber som psykolog i Shanghai beskriver den samme tendensen og vektlegger at endringene i synet på psykologi later til å ha skjedd så raskt at det fortsatt er vanlig at generasjonen som vokste opp under Mao er dypt mistroiske:

Chinese people think mind-reading is the main job of those who study psychology. Doing psychological experiments sounds like reading minds to those who don't know much psychology. When I first entered college, all my old friends and even relatives were like ”Oh you're going to be major in psychology, then I'd better stay away from you in case you can tell what I'm thinking about”. [...] In their minds, psychology equals mind-reading. I was even asked to detect a liar in one case (Øyen 2010/2012).³

Emblematiske for den økende anerkjennelsen av psyken er også hvordan myndighetene forholder seg til store ulykker og naturkatastrofer (Lee 2011). Det største jordskjelvet i det tjuende århundret i Tangshan 28. juli 1976, drepte ifølge offentlige statistikker 242 419 mennesker. Kinesiske myndigheter avviste ethvert tilbud om hjelp fra det internasjonale samfunnet. Det er også lite kjent, selv i dag, hva slags hjelpetiltak som ble satt inn, og det er også ukjent hvilke post-traumatiske lidelser ofrene for dette jordskjelvet gjennomgikk. Det ble ikke tilbudt noen som helst form for psykologisk bistand. Etter jordskjelvet i Wenchuan i Sichuan, 12. mai 2008, hvor rundt 240 000

døde, sendte kinesiske myndigheter 171 profesjonelle psykiske helsearbeidere innenfor psykisk helse til katastrofeområdet. Myndighetene tilbød også andre psykiske helsetjenester, og helsedepartementet publiserte manualen *En kort og grei guide for å hjelpe personer med alvorlige psykologiske traumer etter store jordskjelv* som ble distribuert til militæret, helsepersonell og frivillige som jobbet i katastrofeområdet (Kleinman m.fl. 2011).

Depresjon

Med en slik utvikling Kina har gjennomgått med ansvarliggjøring av individet og anmodning om selvrealisering følger det nye problemer. Det kan synes som om Freuds (1992 [1930]) klassiske innsikt i den pris det moderne samfunn må betale, fortsatt er relevant: Jo mer kompleks form for sivilisasjon jo høyere forekomst av psykiske lidelser. Migrantarbeidere som ikke har mulighet til å få seg en kone i et land med et enormt overskudd av menn, fattige og uteliggere i de kinesiske storbyene, enebarn som lever under foreldrenes press om å gjøre det godt i arbeidslivet og alle dem som ikke umiddelbart mestrer den nyliberalistiske turbokapitalismens funksjonskrav, har alle fått en etter hvert toneangivende terapeutisk industri å søke hjelp hos. 190 millioner kinesere, eller 13,5 % av befolkningen, har nå psykiske problemer, med angst, depresjoner og rusmisbruk som de hyppigst forekommende lidelsene, ifølge tall fra Det kinesiske helsedepartementet (China Statistics Publication Office 2008).

Selve kardinallidelsen i den vestlige delen av verden som følge av selvets fremskutte posisjon i senmoderniteten, er depresjonen hevder den franske medisinske sosiologen Alain Ehrenberg (2010). Samtidsdiagnosen hans samsvarer langt på vei med prediksjoner fra Verdens Helseorganisasjon (WHO) som spår at depresjon vil være den fremste helsebyrden i hele verden fra år 2030 (BBC 2009).⁴ Forstått fra et samfunnsperspektiv er depresjon blitt den nye folkesykdommen nettopp fordi subjektet må leve med illusjonen om at alt potensielt er mulig (Ehrenberg 2010). Depresjon er blitt senmodernitetens svar på viktoriatidens nevrose. Når problemene ikke først og fremst skyldes reelle eller innbilte andre personer (f.eks. ens levende eller døde mor eller far) som hindrer individet å realisere seg selv, kan det virke som om psykopatologien skifter innhold fra nevrotiske hemninger til mer alvorlige identitetsforstyrrelser (Dufour 2008). Det senmoderne mennesket synes helt enkelt å ha gått fra *trangen* til å være seg selv til *tvangen* til å være seg selv (Madsen

2010). Dette mønsteret kan man finne igjen i Kina i dag. Der hvor man tidligere definerte psykisk lidelse som ”nervesvekkelse” ser man nå en eksplosjon i tilfeller av depresjon. Depresjon var så å si en helt ukjent psykologisk kategori og diagnose i Kina helt frem til tidlig på 1990-tallet (Lee 2011). Nasjonale epidemiologiske undersøkelser fra 1982 og 1993 viste forekomst av depresjon med mindre enn 0,5 % hyppighet i befolkningen, mens innføringen av DSM-systemets langt mer rause inklusjonskriterier har medført en betydelig økning i diagnoser av depresjon (Lee 2011). Imidlertid illustrerer dette også problematikken i å måle endringer i psykiske lidelser og hvorvidt denne økningen av depresjon skyldes faktisk forekomst eller endring i diagnostisering.

Samtidig er det spesifikke trekk ved lidelsen som må forstås i sammenheng med Kinas nyere historie, som ettbarnspolitikken. Siden ettbarnspolitikken ble innført i 1979 for å få bukt med den voksende befolkningsveksten, har to undersøkelser blant kinesiske studenter av den første generasjonen voksne enebarn funnet en høyere forekomst av narsissisme enn hos deres vestlige jevnaldrende (Kwan, Hui og McGee 2010). Å omtale disse som utpreget selvopp-tatte er imidlertid å neglisjere den spesielle historiske situasjonen de fødes inn i. Foreldrene til ettbarnsgenerasjonen vokste ikke bare opp med en etos om sosialistisk selvoppofrelse, men de måtte også ofre personlig velvære for å gi det ene barnet de sjansene de selv aldri fikk. Den oppvoksende generasjonen ”små keisere” som de gjerne kalles, må derfor leve i en sterk spenning mellom krav til selvrealisering og foreldrenes ambisjoner for dem om å få en god utdanning og gjøre suksess i arbeidslivet. Det er en gruppe som befinner seg midt i overgangen fra et kollektivt til en individuell subjekt- og etikkforståelse. Sosialantropologen Susanne Bregnbæk (2010) knytter disse spenningene mellom selvoppofrelse og selvrealisering til den økende forekomsten av selvmord på kinesiske eliteuniversitet. Slike hendelser har tidligere gjerne blitt registrert som ulykker, men blir i økende grad satt i sammenheng med denne spenningen mellom den sosiale moralen og den individualisert selvkontrollen. Kinesiske universiteter tilbyr nå egne kurs som gir mestringsstrategier for dette opplevde presset. Bregnbæk beskriver blant annet kurset ”Utviklingen av ens psykologiske potensial” som blir tilbudt ved Qinghua Universitetet som oppfordrer studentene til å ta del i avslappende og stressdempende aktiviteter som sport, musikk og kunst.

De ”små keiserne” kan få det tøft idet de forlater hjemmet, og statusen forbundet med å være den ene opphøyde i familien endres brått til å bli en av mange i store selskaper. Det er i de senere år dukket opp flere beretninger om

økt forekomst av depresjon blant den første voksne generasjonen av enebarn (Yu 2010; Cheng 2010). Den offentlige debatten i Kina om den mentale helsetilstanden til den oppvoksende befolkningen illustrerer hvordan samfunnsmessige krav og individuelle rettigheter for øyeblikket brytes mot hverandre. Den engelskspråklige avisen China Daily rapporterte nylig om fenomenet i artikkelen "Post 80-s feel the pressure" (Yu 2010). Over halvparten av de spurte i en ny undersøkelse blant unge voksne oppgir en følelse av sterkt press fra omgivelsene, mens svært mange unge, høyt utdannede arbeidstakere sliter med daglig utmattelse, søvn- og spiseforstyrrelser, nedstemthet og ensomhet. Det mest interessante i denne sammenheng er imidlertid reaksjonene på disse plagene fra "offisielt" hold. Xiong Hanzhong, direktør i Beijing Youth Stress Management Service Center, sier at post-80-tall-generasjonen ikke burde klage, men ta seg sammen fordi de har økonomisk handlefrihet og utdanning som tidligere generasjoner bare kunne drømme om (Yu 2010). Mens Tian Xiangyang, en ekspert fra Helsedepartementet, uttaler at folk simpelthen må bli flinkere til organisere livene sine, det vil si administreringen av tid, følelser, atferd, livsstil og penger (Yu 2010). Henry Sheng, en markedsdirektør i Hay-gruppen, er noe mer forstående når han innrømmer at arbeidsgivere kan redusere noe av presset. Den viktigste jobben må likevel arbeidstagerne gjøre selv ved å lære seg å mestre stresset mer adekvat, legger han til slutt til (Yu 2010). Nylig ble resultatene fra en annen undersøkelse blant kinesiske studenter offentliggjort der 60 % av de intervjuede svarte at de følte seg isolerte og ensomme (Cheng 2010). Hvorvidt slike undersøkelser der man har dybdeintervjuet 133 Beijing-studenter virkelig er representativ for forekomsten av depresjon i den unge befolkningen er høyst usikkert, men reaksjonene er uansett tankevekkende. Generalsekretæren for Chinese People's Political Consultative Conference National Committee Pan Guiyu sier eksempelvis: "The current crisis of personality makes me wonder whether we have failed to build up our young people in the country?" (Cheng 2010). Pan retter skylden mot den moderne kinesiske familien som ikke har klart å bygge mentalt robuste nok individer av generasjonen med enebarn. Mens professor Hu Deng, et medlem av Chinese Psychological Society, støtter Pan langt på vei: "To instill the students with an ability to resist frustration is crucial" (Cheng 2010).

Disse medietidsreportasjene om den mentale helsetilstanden til den unge kinesiske befolkningen av enebarn gir oss glimtvis innblikk i den dominerende diskursen som hersker rundt det senmoderne selvets problemer i det moderne

Kina. Imperativene later til å være at den unge generasjonen av kinesere må huske på at de tilhører de privilegerte. Det er påfallende hvordan offisielle helsetalsmenn her forstår problemene ut fra de funksjonelle krav som må stilles til borgerne som i utgangspunktet er fjernt fra den offer- og rettighetstankegang vi ofte ser i statusen til psykisk syke i Norge og andre vestlige land (Madsen 2010). Psykiske lidelser som depresjon i Kina blir langt på vei forstått som resultatet av sviktende moralsk robusthet og personlig karakter som skal demme opp for slike irrasjonelle utbrudd. Det gamle synet på at systemene rundt individet kan og bør disiplinere vekk psykiske lidelser henger igjen. Å være deprimert er tilsynelatende fortsatt mer klanderverdig i Kina enn i mange vestlige land. Depresjon mangler fortsatt anerkjennelse som en fullt ut legitim lidelse fra offisielt hold i Kina. Det er derfor ikke urimelig å spørre om en samtidsdiagnose som ”den terapeutiske kultur” foreløpig er noe forhastet å anvende på Kina i dag. Likevel er rådene som gis for å lære unge å takle stresset, av en høyst individualisert karakter, og idealene for selvstyring som her kommer til uttrykk minner klart om ”foretaksselvet” i vestlige liberale demokratiers påbud om ansvar for egen helse og funksjonsdyktighet.

Selv mord

Det er ca. 300.000 selvmord i Kina årlig, og selvmordsraten er med det en av verdens høyeste. Til forskjell fra resten av verden er også selvmordsraten høyere blant kvinner enn menn, og selvmord i rurale områder er 3 ganger den i urbane områder. Mangelen på data før 1987 gjør det vanskelig å bestemme endringer i selvmordsmønstre over tid, men Phillips m.fl. (1999) mener å finne på grunnlag av kassustudier og studier av kinesiske avisers rapportering om selvmord, at det har vært en stigning, og at denne har sammenheng med de sosiokulturelle forandringene knyttet til de økonomiske reformene. De presenterer også som alternativ forklaring både til stigningen og det generelt høye tallet på selvmord det store antallet av ubehandlede personer med depresjoner. Det dominerende synet på selvmord har i Kina vært at selvmord utgjør et sosialt problem med sosiale årsaker, og hvor mentale lidelser blir sett på som en av de mer sjeldne årsakene til selvmord. I den vestlige suicidologien har det imidlertid vært en utbredt antagelse om en tett sammenheng mellom psykiske lidelser og selvmord.⁵ En metaanalyse av 27 forskjellige undersøkelser som til sammen utgjorde 3275 selvmord fant at 87,3 % av de forulykkede

hadde en psykiatrisk diagnose fra før (Arsenault-Lapierre, Kim og Turecki 2004). Alvorlig depresjon er sammen med alkoholavhengighet den hyppigst forekommende psykiske lidelsen ved utført selvmord (Gliattom og Rai 1999). I Kina har sammenhengen mellom depresjon og suicid vært langt mindre opplagt som forklaringsmodell. Historisk sett er det noen spesifikke kulturelle trekk som utgjør det kinesiske bakteppet for selvmord. Selvmord er til nå ikke blitt definert og knyttet i særlig grad til psykiske lidelser, men sett i lys av spørsmål som ære og tap av ansikt. Her kan symbolikken knyttet til mat trekkes frem. Antropologen Wu Fei (2011) forteller blant annet om et tilfelle i Jianli hvor en eldre mann hang seg fordi sønnen og svigerdatteren hadde gjemt brød for ham og i stedet gitt ham harsk mat. Et annet selvmordstilfelle som Wu beskriver er også fra det rurale Kina. Her brukte moren i huset, Eryao, vanligvis å lage mat til hele familien. En dag svigerdatteren lagde mat i stedet, lagde hun bare akkurat nok til seg selv og mannen. Da Eryao fant ut at det ikke var noe mer mat igjen til henne, tok hun livet sitt. Dette har også historisk gått andre veien hvor selvmord for svigerdøtre var en måte å gjenvinne sosialt og moralsk "ansikt" i relasjonen til undertrykkende svigermødre etter sin død.

Som del av et større feltarbeid intervjuet Wu en mann om selvmord. Han fortalte om flere tilfeller, men var svært lite villig til å fortelle om selvmordet til sin fetter, en person som trolig hadde en mildere form for psykisk utviklingshemming. Mannen omtalte fetteren som en idiot, som ikke er en uvanlig betegnelse på psykisk utviklingshemmede mennesker i Kina, og regnet han derfor ikke som en som begikk selvmord, dvs. mannen definerte ikke dette tilfellet som noe som kunne være anvendelig for Wus feltarbeid:

My cousin Chaoyuan was a "fool." [...] He was more than twenty years old, but unable to work, and he spent his days playing so that he was readily recognized by neighbors as abnormal. He was not considered to be a full person, but rather a "fool". [...] One day he repeated some meaningless words. Because he appeared so foolish, I slapped him in front of several people. He returned home and drank pesticide and died. His mother and brother were also fools (Wu 2011: 229).

Ved å vektlegge at Chaoyuan var idiot, mente mannen at det var underforstått at dette tilfellet ikke gjaldt selvmord. Det var følgelig verdiløst for den antropologiske undersøkelsen og kunne derfor avfeies:

Although I had begged him several times to describe it, he thought he was not really telling me a story of suicide, but was showing me that this case actually

didn't count. That is to say, because the suicide had a mental health problem, he was not a full person, and only a full person could, in this widespread view, commit suicide (Wu 2011: 230).

Chaoyuan kunne ikke respekteres som en person og ble heller ikke ansett som det: "He was held to be a "nonperson" and thus nobody should be held responsible for his death" (Wu 2011: 230). Ikke-personer som Chaoyuan kan plages, bli brukt som underholdning uten konsekvenser: "People without social face or acknowledgement of their moral status belong nowhere, which is the very reason that they can be ignored, humiliated, and treated as nonpersons" (Jinhua og Kleinman 2011: 243). Dette var ikke bare denne mannens syn alene. Alle de andre i landsbyen som Wu snakket, med bekreftet det samme: Chaoyuan var et av flere dødsfall som ikke kunne regnes som selvmord. Folk ville si: "He is a fool, and you do not need to study him" eller "His suicide is not a suicide, because that is a madman". Selvmord ble sett på som en form for handling som bare kan utføres av mentalt friske mennesker. Som eksemplet med Eryao som ble deprimert på grunn av familiære problemer, er selvmord fortsatt en rasjonell respons til disse problemene, mens depresjon er en av konsekvensene av nettopp disse problemene. Selvmord blir derfor ikke noe som er direkte forårsaket av mentale lidelser, fordi mentalt syke ikke er kvalifisert til å begå selvmord som en moralsk handling. Disse historiene fra den kinesiske landsbygden viser et syn på selvmord som nok fortsatt er utpreget tradisjonell. Denne oppfatningen er imidlertid nå i endring i takt med den nye økonomiske og kulturelle utviklingen i kjølvannet av Deng Xiaopings reformer. Antall selvmord per år er økende i de offisielle statistikkene, og i den dominerende forståelsen av selvmord legger man nå gjerne til grunn at det er en sammenheng mellom depresjon og selvmord (se bl.a. Phillips, Liu og Zhang 1999; Cheung, Law, Chan m.fl. 2006).

Den gryende selvhjelpskulturen

Individualiseringsprosesser innebærer også prospektivt positive sider knyttet til muligheter for selvrealisering som ikke var forunt vanlige kinesere i tidligere generasjoner. Disse skiftende idealene i synet på selvet reflekteres i den gryende selvhjelpskulturen i Kina, som vi skal se bygger på eller redefinerer tradisjonell kinesisk tenkning. Bond (1986) fremholder at kollektivistiske tankestrømmer

som konfusianisme, buddhisme og taoisme trolig har medført at kinesere tradisjonelt sett har skåret høyt på *ekstern kontroll*, det vil si troen på at eksterne krefter som skjebne, flaks og tilfeldigheter påvirker ens livs. Slike forskjeller mellom det kinesiske og vestlige tenkesett kan være i rask endring. En undersøkelse av Lee og Bishop (2001) finner at *feng shui* (læren om at husets innredning og inventarets retning har påvirkning på oss) er dalende blant unge kinesere, spesielt blant dem som jobber i vestlige land som Singapore. Lee og Bishop (2001) forklarer dette med økt påvirkning fra det engelske språket og utbredelsen av vestlig tenkning blant unge utdannede. En annen hypotese ut fra den samme moderniseringstesen er en økt tro på personens betydning fremfor omgivelsenes overnaturlige utstråling, der feng shui, med mindre den gir en direkte terapeutisk innpakning og språkdrakt, ikke lenger gir umiddelbar mening for den moderne kineser. Den vestlige selvhjelpslitteraturens omfavnelser av feng shui viser dette potensialet enda tydeligere med helsebringende lovnader blant de mest populære titlene, som *Feng Shui and Health: The Anatomy of a Home: Using Feng Shui to Disarm Illness, Accelerate Recovery, and Create Optimal Health* (SantoPietro og Lin Yun Rinpoche 2002). Vår analyse tilsier at skal feng shui fremdeles være troverdig, må det tilsynelatende for mange unge kinesere følge individets *interne kontroll* fremfor at møbler og rom utøver en ekstern kontroll over våre liv, og ha en terapeutisk fremfor en overnaturlig kvalitet. Tidlige kritikere av den terapeutiske etos pekte nettopp på dens forbløffende evne til å etablere seg som en hegemonisk diskurs på bekostning av andre åndelige og religiøse tenkesett (Rieff 1987 [1966]; Vitz 1991 [1977]). Det terapeutiske "triumferer" ikke ved å legge åndelig overtro som feng shui bak seg, men ved å inngå i en ny allianse med den.

Markedet for selvhjelpslitteratur og -manualer for å finne lykken og meningen med livet er merkbart økende i Kina i takt med individualiseringen. Eksempler på slike bøker er "Akrobatikk for sjelen", "En guidebok for sjelen", "Hva er lykke?" og "Et vakkert liv uten et mål". Yu Dan er en forfatter som har vært særlig suksessrik i den stadig økende etterspørselen etter selvhjelpslitteratur, ved å forene gammel kinesisk filosofi med vestlig populærpsykologi. Hun har skrevet om de kinesiske filosofene Konfucius og Zhuangzi og solgt millioner av bøker ved la disse tenkerne veilede den urbane, middelklassen i Kina:

When we are at work, we have to face our boss, our colleagues, our career. When we go home, we have to face our family; we do not want them to worry for us.

Every day in this world, we put on too many faces for others. But what do we really want deep at heart? [...] Do we still know what our inner voice really is? [...] When we face ourselves, we become ever more perplexed with every passing day (Yu i Yang 2009: 39).

Markedsledende stemmer som Yu, kan leses som nye vennligsinnede eksperter som tar på seg den formidable oppgaven som ligger i å rettlegge ”kulturforvirrede” kinesere i brytningen mellom den gamle pliktkulturen og den nye rettighetskulturen. Et yndet gjennomgangstema hos Yu og andre forfattere later nemlig til å være den krevende balansegangen mellom det å leve sitt liv ut fra omgivelsenes forventninger og individets egne behov og lyster. Den kinesiske selvhjelps litteraturen tilbyr leseren oppskrifter for hvordan man skal beherske avveiningen mellom to sett av autoritetsforhold – ytre krav (plikter) og indre behov (rettigheter) på jobb og i fritiden. Yu (2010: 52) tar opp denne problemstillingen i boken *Confucius from the Heart: Ancient Wisdom for Today's World* som har solgt i over 10 millioner eksemplarer i Kina:

Just fifty years ago, most Chinese might spend their entire life in just one work unit, divorce was almost unheard of, and they might well live in the same courtyard from childhood to old age. [...] But today we are troubled not by a lack of choice, but from too many choices. This bafflement and confusion is due to our vibrant, booming society. We have no control over the external world; all we can do is improve our ability to make choices.

Foreningen av tradisjonell kinesisk filosofi og selvrealisering skal veilede den urbane middelklassen i et Kina som blir stadig mer individualisert. Her blir Konfucius' begrep om mennesket – ikke ulikt antikken og Aristoteles' idé om mennesket som virker på sitt beste ved å fylle en (samfunnsmessig) funksjon – i selvrealiseringsdiskursen redefinert som å utnytte det potensialet som bor i oss og være den beste versjonen av oss selv. Selv formann Mao må her finne seg i å bli re-aktualisert ut fra nye kulturelle ideal. Yu siterer en strofe fra et av Maos dikt: ”Seize every moment, for ten thousand years are too long” og bruker det som belegg for at vi må leve her og nå og realisere oss selv ved å utnytte våre ressurser.

En terapeutisk kultur i Kina?

Tidlige tegn på en fremvekst av en terapeutisk kultur i Kina, forstått her som den gradvise overgangen fra en kollektivistisk etikk til en individualistisk etikk, har vært merkbar de siste 30 årene i kjølvannet av de beskrevne utviklings-trekkene. Å snakke direkte om egeninteresser og egen velvære blir ikke lenger ansett som vulgært og politisk ukorrekt blant deler av den oppvoksende generasjon. Dette indikerer at i likhet med individualiserte vestlige demokratier blir behovet for å leve sitt liv mest mulig autentisk som skaperen av sin egen unike identitet, stadig viktigere også i Kina (jf. Taylor 1992). I og med den økonomiske liberaliseringen i Kina ser vi også utviklingen av indirekte teknikker for å lede og kontrollere selvet uten å være ansvarlig for dem, hovedsakelig gjennom den sosiale teknologien som kalles ”ansvarliggjøring” (Rose 1996). Dette fører med seg at subjekter blir ansvarliggjort ved at staten legger forholdene til rette for å betrakte tidligere sosiale risikoer som sykdom, arbeidsledighet og fattigdom, ikke primært som statens ansvar, men innenfor domenet til det nylig myndiggjorte enkeltmennesket. Det kollektive styringsproblemet blir redefinert på det individuelle nivået som selvstyringsproblem. Der alle kinesere for 30 år siden ble sikret et minimum av utdanning, helse-tilbud og materiell velstand, det som ble betegnet som ”jernbollen med ris”, har nå den kinesiske staten fristilt individet og individualisert risikoen. Siden midten av 1990-tallet er selvbildet av et initiativrikt ”foretakselv” blitt mer og mer vanlig blant kinesiske unge som søker selvrealisering i en stadig voksende konsumentøkonomi og som også gjerne vil oppfatte seg selv og den sosiale verden som bebodd av andre autonome og ansvarlige individuelle aktører (Yan 2011).

Den historiske utviklingen i Kina der individet blir mer fristilt fra tradisjonelle strukturer og familie, fører samtidig til at mulighetene for selvrealisering blir flere (Brandtstädter 2003). Et individualistisk-terapeutisk verdensbilde åpner for disipliner som psykologi og psykoterapi, og selvhjelps-industrien, ikke bare fordi de tilbyr et utvalg modeller for selvet, men også fordi de gir praktiske oppskrifter for handling, gitt av profesjonelle i ulike kontekster som svar på spekteret av individualiserte, eksistensielle problemer. Disse disiplinene har fått økt legitimitet i Kina etter åpning og reformpolitikken fordi individet i langt større grad ansvarliggjøres, og da synes behovet for ekspertise nødvendig i mange tilfeller. Dagens samfunn avhenger i stor grad av profesjoner for å ivareta og forvalte enkeltmenneskets og fellesskapets interesser

(Perkin 1996). I dag ser vi derfor den samme tendensen i Kina som i mange vestlige land hvor folk vender seg til telefon- og internettbaserte rådgivningstjenester, terapi og psykologisk konsultasjon i stedet for å søke støtte hos familie og sosiale nettverk (Wright 2011). Den omsorgsfunksjonen som familien, slekten eller lokalsamfunnet hadde tidligere, overtas i dag av profesjonelle. Illustrerende for dette er ulike telefontjenester, spesielt i storbyer som Beijing, Shanghai og Nanjing, som er blitt populære (Frammolino 2004). F.eks. ble en egen telefontjeneste for å hindre selvmord opprettet ved Huilongguan-sykehuset i Beijing i 2002, og siden oppstarten for 10 år siden har den bistått over 110 000 konsultasjoner (Zhao 2010). Andre vanlige problemer er kjærlighetssorg, problemer knyttet til ekteskapet, økonomiske vansker, generasjonskonflikter og depresjon. Myndighetene har begynt å se nytten av slike støttetilbud til befolkningen og legger nå til rette for økt satsning på psykologisk forskning, flere institusjoner for mental helse og psykologisk rådgivningstjenester i skoleverket.

Fra jernbollen med ris til det terapeutiske jernburet

I denne artikkelen har vi forsøkt å vise hvordan individualiseringsprosessene som Kina gjennomgår, både har klare likhetstrekk med vestlig modernisering og noen merkbare forskjeller. Som en følge av den økonomiske liberaliseringen, det økende sosiale og kulturelle mangfoldet og urbanisering gjennomgår Kina individualiseringsprosesser tilsvarende det vi har sett i mange vestlige land. Parallelt med disse forandringene foregår det et skifte fra en kollektiv etikkforståelse som aksentuerte selvpoppofrelse og hardt arbeid for et høyere, kollektivt mål som å bygge det nye sosialistiske samfunnet, til en individentsentrert etikk med tyngde på selvrealisering og personlig velvære. Dermed er det heller ikke overraskende at epidemiologer mener å finne en sterk økning i depresjon og selvmord i Kina. Den nye kinesiske borgeren som er blitt fristilt på veldig kort tid, fremviser historisk unike sosiale og psykologiske endringsprosesser som vi bare så vidt har begynt å forstå. Samtidig kan nyere utviklingstrekk i Kina kanskje hjelpe oss å bedre forstå det spesifikke kontingente ved psykologis gjennomslag i Vesten, som blant annet den danske psykologen Svend Brinkmann (2008) har hevdet nå er så omfattende at den må regnes som en sosial horisont i tråd med Charles Taylors (2004) kategorisering av det senmoderne menneskets samlede utsyn på omverden. En fremvoksende

terapeutisk etos omfatter langt mer enn den institusjonaliserte og profesjonaliserte psykologi og psykoterapi. Den er i ferd med å bli enn mer omfattende kollektiv forestillingshorisont. Ikke bare kommer den til uttrykk i den institusjonaliserte og akademiske psykologi eller populærkulturelt som selvhjelps litteratur, helse råd og terapeutiske betalingstjenester. Den omfavner selve konstruksjonen av subjektet. Derfor ser vi nå stadig flere aktive subjekter som er mer "ansvarliggjorte", og hvor prosesser med samfunnsmessig opphav blir definert i individualiserende og selvcentrerte termer, og sett i lys av en forestilling om autentisitet og selvutvikling der vi i Kina tidligere så overordnede maktstrukturer som partistaten som virket på passive subjekter. Individet overlates til selv å definere sine livs- og identitetsprosjekter (Rose 1999). Som svar på opplevd mislykkethet gis diagnoser, terapi og hjelp til den ene enden av selvrealiseringsskalaen og selvutvikling og raffineringen av selvet til den andre enden. Offermentaliteten enkelte kritikere har forbundet med psykologiens fremvekst (se f.eks. Jensen 2006), later riktig nok ikke til å slå ut, selv om de angivelig frisatte kinesiske unge voksne under krysspress fra familien, arbeidsgiver og myndighetenes krav og det samtidige behovet for å forfølge sine egne ønsker kunne vært en god nok kandidat som noen.

Individualiseringen av den kinesiske styringsformen siden 1978 hvor kollektive organiseringsenheter og statlig tjenesteyting er blitt avvirket har gitt et skifte fra et kollektiv til en individuell subjekt- og etikkforståelse slik vi finner det på overordnet nivå som beskrevet i det teoretiske rammeverket i begynnelsen av artikkelen. Enkeltmennesket har i tiltagende grad fått en økt samfunnsmessig betydning hvor selvet får forrang fremfor sosiale strukturer og hvor dette selvforholdet blir en selvstyringsmentalitet. "Den nye kulturrevolusjonen" Kina gjennomgår i dag kommer til uttrykk i så forskjellige fenomen som selvmord, depresjon og selvhjelp. Den unge middelklassen og det kinesiske foretaksselvet må nå skape sine liv i omskifte mellom ytre tradisjonelle bånd og påbud og nye "indre" autoritetskilder som autentisitet og selvrealisering. Med denne utviklingen øker anerkjennelsen for psykiske lidelser og behovet for psykologisk ekspertise, og gitt at individualiseringen bare ser ut til å fortsette, vil man i den nære fremtiden også måtte snakke om en terapeutisk kultur på kinesisk vis.

Noter

1. Det kan være på sin plass å minne om at to av nøkkelbegrepene i denne artikkelen som "individualisering" og "den terapeutiske kultur" stammer fra noe ulike teoritradisjoner i sosiologien, som likevel har en del opplagte berøringspunkter – eksempelvis blir "den terapeutiske kultur" gjerne betraktet som utfallet av økt individualisering (se f.eks. Swan 2008: 91). En metodisk hovedforskjell er nok likevel at individualisering tradisjonelt er blitt forstått som institusjonalisert individualisme (Beck og Beck-Gernsheim 2001), mens forestillingen om den terapeutiske kultur i større grad har lagt til grunn mentalitetsendringer i befolkningen relativt løsrivet fra institusjonelle endringer (Lears 1985).
2. Ifølge antropologen Wu Fei (2005: 208-210) innebærer tapet av personstatus både tapet av *lian* og *mian* som begge kan oversettes til "ansikt", men hvor førstnevnte må forstås mer i betydning "moralisk ansikt", og det moralske inntrykket man gir, og sistnevnte mer i betydningen "sosialt ansikt", det vil si evnen til å utføre eller fylle en sosial rolle.
3. Dette refererer til et upublisert feltarbeid bestående av 28 kvalitative intervjuer gjennomført under et forskningsopphold i Shanghai 2009/2010 og våren 2012.
4. Disse prediksjonene må også sees i sammenheng med at forekomsten av andre sykdommer som infeksjonssykdommer, har gått ned og at depresjon i større grad enn tidligere er anerkjent som en lidelse.
5. I de senere år har imidlertid dette synet blitt problematisert av studier som viser at sammenhengen mellom psykiske lidelser og suicid bare forklarer rundt 60–70 % av selvmordstilfellene, mens vi må lete etter andre forklaringer i så mange som 30–40 % av tilfellene. Hjelmeland et al. (2012) dissekerte nylig såkalte psykologiske obduksjoner som innebærer å stille psykiatriske diagnose posthumt etter intervjuer med venner og familie ofte flere år etter personen er gått bort, noe som har vært en viktig metode for å fastslå slike sammenhenger innenfor suicidologien.

Referanser

- Alpermann, B. 2011: Class, Citizenship and Individualization in China's Modernization, *ProtoSociology*, 28: 7–24.
- Arsenault-Lapierre, G., Kim, C. og Turecki, G. 2004: Psychiatric diagnoses in 3275 suicides: A meta-analysis, *BMC Psychiatry*, 4 (1): 37.
- Bauman, Z. 2001: *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- BBC 2009: Depression looms as global crisis. *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8230549.stm> (lesedato 13.05.2010).
- Beck, U. og Beck-Gernsheim, E. 2002: *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Beck, U. og Beck-Gernsheim, E. 2010: Foreword: Varieties of Individualization, i Hansen, M.H. og Svarverud, R. (red.): *China: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society* (s. xiii–xx). København: NIAS Press.

- Bjørgen, I.A. 2008: Ansvar for egen læring, *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 45 (7): 862–866.
- Bond, M.H. (red.) 1986: *The Psychology of the Chinese People*. Hong Kong: Oxford University Press.
- Brandtstädter, S. 2003: With Elias in China, *Anthropological Theory*, 3 (1): 87–105.
- Brannen, J. og Nilsen, A. 2005: Individualisation, choice and structure: a discussion of current trends in sociological analysis, *The Sociological Review*, 53 (3): 412–428.
- Bregnbæk, S. 2010: *Family, State and the Quandaries of Education The Tension between Self-sacrifice and Self-actualization among University Students in Beijing*. Ph.d. København: Københavns Universitet.
- Brinkmann, S. 2008: Identity as Self-Interpretation, *Theory & Psychology*, 18 (3): 404–422.
- Cheng, Y. 2010: Psychological issues rising among students. *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-03/10/content_9563769.htm (lesedato 16.06.2012).
- Cheung, Y.B., Law, C.K., Chan, B., Liu, K.Y. og Yip, P.S. 2006: Suicidal ideation and suicidal attempts in a population-based study of Chinese people: risk attributable to hopelessness, depression, and social factors, *J Affect Disord*, 90 (2–3): 193–199.
- China Statistics Publication Office 2008: *China Population and Employment Statistics Yearbook 2008*. Beijing: China Statistics Publication Office.
- Dirlik, A. 1997: Critical reflections on "Chinese capitalism" as paradigm, *Identities*, 3 (3): 303–330.
- Ehrenberg, A. 2010: *The Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Fligstein, N., og Zhang, J. 2011: A New Agenda for Research on the Trajectory of Chinese Capitalism. *Management and Organization Review*, 7 (1), 39–62. doi: 10.1111/j.1740-8784.2009.00169.x
- Frammolino, R. 2004: China Discovers the Couch. *Los Angeles Times*, <http://articles.latimes.com/2004/sep/17/world/fg-china17> (lesedato 19.06.2009).
- Freud, S. 1992 [1930]: *Ubehaget i kulturen*. 2. utg. Oslo: Cappelen.
- Gliattom, M.F. og Rai, A.K. 1999: Evaluation and Treatment of Patients with Suicidal Ideation, *Am Fam Physician*, 59 (6): 1500–1506.

- Hansen, M.H. og Thøgersen, S. 2008: *Kina – individ og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heelas, P. 1991: Reforming the self. Enterprise and the characters of thatch-erism, i Keat, R. og Abercrombie, N. (red.): *Enterprise Culture* (s. 72–92). London: Routledge.
- Hewitt, J.P. 1998: *The Myth of Self-Esteem*. New York: St. Martin's Press.
- Hjelmeland, H., Dieserud, G., Dyregrov, K., Knizek, B. L., og Leenaars, A. A. 2012: Psychological Autopsy Studies as Diagnostic Tools: Are They Methodologically Flawed? *Death Studies*, 36 (7): 605–626.
- Jensen, H. 2006: *Det faderløse samfund*. København: People's Press.
- Jinhua, Y. og Kleinman, A. 2011: Stigma – HIV/AIDS, Mental illness and China's Nonpersons, i Kleinman, A., Yan, Y., Jing, J., Sing, L. og Zhang, E. (red.): *Deep China: The Moral Life of the Person* (s. 237–262). Berkeley, CA: University of California Press.
- Juul, J. 1996: *Ditt kompetente barn*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Kleinman, A., Yan, Y., Jing, J., Sing, L. og Zhang, E. (2011): *Deep China: The Moral Life of the Person*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Kwan, V.S.Y., Hui, C.-M. og McGee, J.A. 2010: What do we know about the Chinese self? Illustrations with self-esteem, self-efficacy, and self-enhancement, i Bond, M.H. (red.): *Oxford Handbook of Chinese Psychology* (s. 279–294). Oxford: Oxford University Press.
- Lawson, R.B., Graham, J. og Baker, K.M. 2007: *A History of Psychology: Globalization, Ideas and Applications*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Lears, T.J.J. 1983: From salvation to self-realization. Advertising and the therapeutic roots of the consumer culture, 1880–1930., i Fox, R. W. og Lears, T.J.J. (red.): *The Culture of Consumption: Critical Essays in American History 1880–1980* (s. 1–38). New York: Pantheon Books.
- Lears, T.J.J. 1985: The Concept of Cultural Hegemony: Problems and Possibilities, *The American Historical Review*, 90 (3): 567–593.
- Lee, B.-O. og Bishop, G.D. (2001: Chinese clients' belief systems about psychological problems in Singapore, *Counselling Psychology Quarterly*, 14 (3): 219–240.
- Lee, S. 2011: Depression – Coming of Age in China, i Kleinman, A., Yan, Y., Jing, J., Sing, L. og Zhang, E. (red.): *Deep China: The Moral Life of the Person* (s. 177–212). Berkeley, CA: University of California Press.
- Madsen, O.J. 2010: *Den terapeutiske kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Miller, T. 1993: *The Well-Tempered Self: Citizenship, Culture, and the Postmodern Subject*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Nolan, J.L. 1998: *The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End*. New York: New York University Press.
- Perkin, H. 1996: *The Third Revolution: Professional Elites in the Modern World*. New York: Routledge.
- Phillips, M.R., Liu, H. og Zhang, Y. 1999: Suicide and social change in China, *Cult Med Psychiatry*, 23 (1): 25–50.
- Rieff, P. 1987 [1966]: *The Triumph of the Therapeutic: Uses of Faith after Freud (with a new preface)*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Rofel, L. 2007: *Desiring China. Experiments in Neoliberalism, Sexuality, and Public Culture*. Durham: Duke University Press.
- Rose, N. 1992: Governing the enterprising self, i Heelas, P. og Morris, P. (red.): *The Values of The Enterprise Culture* (s. 141–163). London: Routledge.
- Rose, N. 1996: *Inventing Our Selves: Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. 1999: *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. 2. utg. London: Free Association Books.
- Rose, N. 2011: Biological Citizenship and its Forms, i Zhang, E. (red.): *Governance of Life in Chinese Moral Experience* (s. 237–266). New York: Routledge.
- Saich, T. 2004: *Governance and Politics of China*. New York: Palgrave Macmillan.
- Saich, T. og Kaufman, J. 2005: Financial Reform, Poverty, and the Impact on Reproductive Health Provision: Evidence from Three Rural Townships, i (red.): *Financial Sector Reform in China* (s. 178–204). Cambridge, MA: Harvard University Asia Center.
- SantoPietro, N. og Lin Yun Rinpoche, T. 2002: *Feng Shui and Health: The Anatomy of a Home: Using Feng Shui to Disarm Illness, Accelerate Recovery, and Create Optimal Health*. New York: Three Rivers Press.
- Sending, O.J. og Neumann, I.B. 2003: *Regjering i Norge*. Oslo: Pax.
- Swan, E. 2008: 'You Make Me Feel like a Woman': Therapeutic Cultures and the Contagion of Femininity, *Gender, Work & Organization*, 15 (1): 88–107.
- Sæther, E. 2006: The polyphony of critical press discourse in Chinese media. Paper på 'Workshop on media politics and investigative journalism in China', Lunds universitet. Oslo: Universitetet i Oslo.

- Taylor, C. 1992: *The Ethics of Authenticity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Taylor, C. 2004: *Modern Social Imaginaries*. Durham: Duke University Press.
- Vitz, P.C. 1991 [1977]: *Psychology as Religion: The Cult of Self-Worship*. Grand Rapids, MI: W.B. Eerdmans.
- Wright, K. 2011: *The Rise of The Therapeutic Society*. Washington, DC: New Academia Publishing.
- Wu, F. 2005: *Elegy for Luck: Suicide in a County of North China*. Ph.d. Boston: Harvard University.
- Wu, F. 2011: Suicide, a modern Problem in China, i Kleinman, A., Yan, Y., Jing, J., Sing, L. og Zhang, E. (red.) *Deep China: The Moral Life of the Person* (s. 213–236). Berkeley, CA: University of California Press.
- Yan, Y. 2009: *The Individualization of Chinese Society*. Oxford: Berg.
- Yan, Y. 2010: The Chinese path to individualization, *Br J Sociol*, 61 (3): 489–512.
- Yan, Y. 2011: The Changing Moral Landscape, i Kleinman, A., Yan, Y., Jing, J., Sing, L. og Zhang, E. (red.) *Deep China: The Moral Life of the Person* (s. 36–77). Berkeley, CA: University of California Press.
- Yang, G. 2009: *The Power of the Internet in China: Citizen Activism Online*. New York: Columbia University Press.
- Yu, D. 2010: *Confucius from the Heart: Ancient Wisdom for Today's World*. London: Macmillian Publishers.
- Yu, T. 2010: Post-80s feel the pressure. *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/business/2010-04/19/content_9745896_2.htm (lesedato 15.06.2012).
- Zhao, Y. 2010: Suicide line struggling. *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-03/04/content_9534489.htm (lesedato 15.06.2012).

Summary

This article presents an overview over the ongoing process of individualization in contemporary China. Over the last couple of decades we have witnessed China evolve from an authoritarian State into a late neoliberal capitalist economy. This development has also set off deep structural changes regarding the ideals and strains on selfhood, comparable to previously observed cultural rev-

olutions in the West in the wake of the sexual uprising and birth of counter-cultures throughout the 1960s. Of particular interest is the subjective turn which has led to the eruption of a booming psychological market targeted both to the promises and pitfalls of the newly exposed Chinese Enterprise Self. The results of the analysis from the therapeutic culture in China reveal that Chinese style individualization is both similar and different to previous investigations in Western countries.

Keywords: China, individualization, therapeutic cultures, self and society, depression, suicide, self-help